

Een kwalijk riekende Ganzevoet

door Joh. Bolman

Sinds begin 1980 woon ik in het Parkflat-complex te Twello. Naarmate daar geleidelijk bekend werd dat ik wel iets van wilde planten afweet, word ik door de bewoners van de 68 flatjes af en toe benaderd met vragen op dit gebied. Meestal gaat het om de naam van een in de omgeving aangetroffen plant. Zo'n probleem is doorgaans snel op te lossen als men een klein stukje ervan meebrengt of de vindplaats precies kan aanduiden zodat ik ter plekke kan gaan kijken. De „plukkers” verzoek ik dan tevens, dat voortaan niet meer te doen, want de botanische leek weet nu eenmaal niet wat algemeen of zeldzaam is. Moeilijker wordt het als men met vragen over buitenlandse soorten komt. Zo informeerde in het najaar van het vorige jaar een medebewoonster of ik iets kon zeggen over een „verschrikkelijk stinkende plant, groeiend in de tuin-op-de-berg van aan de Costa Brava wonende familieleden”. We kwamen overeen dat Spanje maar eens materiaal moest toezenden, dat kort daarna inderdaad arriveerde.

Toen ik de goed dichtgeplakte enveloppe nog maar een heel klein stukje had geopend, stroomde me een walgelijke geur van rottende vis tegemoet, hoewel de plant al behoorlijk was ingedroogd. En bij het schrijven van dit artikelje in december 1984, waarbij ze geheel droog op mijn bureau ligt, stinkt ze nog altijd!

Onmiskenbaar was de plant een lid van het geslacht Ganzevoet (*Chenopodium*). Nu noemen de Nederlandse flora's bij de soorten van dit geslacht sinds jaar en dag ook de Stinkende Ganzevoet (*Chenopodium vulvaria*) en de flora van Heukels vermeldde daarbij: naar rotte haringen stinkend. Bij nauwkeurige determinatie met de laatste editie (1983) kwam ik ook uit op deze soort.

Verschillende ganzevoetsoorten

hebben ongeveer driehoekige bladen, in vorm wel wat gelijkend op de poot-afdruk van watervogels met zwemvliezen tussen de tenen. Vandaar de Nederlandse naam Ganzevoet. De wetenschappelijke naam *Chenopodium* betekent het zelfde; men kan daarin de Griekse woorden gyn = gans en podion = voetje herkennen.

Ganzevoeten zijn bij onze in hogere planten geïnteresseerde leden weinig populair. Zelfs de in trossen of kluwens bijeenstaande bloempjes zijn doorgaans groen. Slechts twee soorten trekken bij ons in de late zomer en herfst de aandacht door hun rode „vruchten”, in feite gekleurde opgezwollen bloemdekbladen. Het zijn de Rode Aardbeispinazie (*Chenopodium foliosum*) die men in de binnenduinen tussen Heemskerk en Oostvoorne nog wel eens langs paden kan aantreffen, alsmede de uiterst zeldzame Tros-aardbeispinazie (*Ch. capitatum*), welke in de nieuwe Heukels-van der Meijden nog slechts als een niet bij ons ingeburgerde adventieve soort wordt beschouwd en daarom met de kleinste mogelijke letter is opgenomen.

Daar de mij toegezonden plant uit Spanje afkomstig was, nam ik zekerheidshalve ook het desbetreffende deel van de Flora Europaea, een Engelstalig werk dat alle planten van ons werelddeel omvat, ter hand. Met de *Chenopodium*-tabel kwam ik eveneens op *Chenopodium vulvaria* uit. Deze flora noemt vaak ook de maten van diverse onderdelen van de soorten en daarom geef ik hieronder, gemakshalve in het Nederlands en iets verkort, de beschrijving van onze „stinkerd” weer:

Eenjarig, 10-65 cm lang, liggend, sterk vertakt, grijs-meelachtig bestoven, naar rotte vis riekend. Bladen 2,5 cm × 2,3 cm, ruit- tot eivormig, gaafrandig of met een spitse tand aan het breedste deel van elke

kant, min of meer meelachtig bestoven aan hun onderzijde. Bloeiwijzen eindstandig en okselstandig, klein, bebladerd. Bloemdekbladen 5, niet gekield. Middellijn der zaden 0,9-1,3 mm, vlak, liggend, zwart, stomp gekield. Voorkomen: in het grootste deel van Europa, behalve de Azoren, Far-Öer, Ierland, IJsland, Noorwegen, Noord-Europees Rusland en Spitsbergen.

Door de hieronder afgedrukte tekening, die ons erelid M. J. C. Kolvoort van de top van de plant op vrijwel ware grootte voor me maakte, wordt bovenstaande beschrijving zichtbaar.

Oberdorfer vermeldt in zijn Pflanzensociologische Flora für Süddeutschland dat de Stinkende Ganzevoet een mediterrane soort is, maar tegenwoordig in warm-gematigde gebieden wereldwijd is „verslept”. Het mediterrane gebied omvat de kuststreken van de Middellandse Zee, waartoe mede die van Afrika behoren en inderdaad komt onze onwelriekende vriend ook daar voor. Buiten het mediterrane gebied hebben we dus in Europa met een ingeburgerde, oorspronkelijk adventieve, soort te maken. Dat de plant nog niet in enkele verafgelegen gebieden als de Azoren e.d. is doorgedrongen, is begrijpelijk. Bij enige andere, zoals IJsland en Spitsbergen, vormt wellicht de daar heersende lage temperatuur een obstakel. Opvallend is echter het ontbreken in Ierland, ondanks het milde klimaat; de Ierse Zee kon de plant vanuit Engeland en Schotland, waar ze wel voorkomt, kennelijk nog niet overbruggen.

Volgens Oberdorfer is de Stinkende Ganzevoet een oude geneeskragtige plant. Ik raadpleegde hierover de ook in de Parkflat wonende mejufrouw J. C. de Jong, oud-apotheker en KNNV-lid. Uit desbetreffende literatuur bleek haar dat dit juist was; bij maag- en ingewandsstoornissen moesten vrouwen aan de

plant ruiken en dat zou dan soelaas hebben gegeven. Het middel lijkt me erger dan de kwaal te zijn geweest!

In elk geval is het thans niet meer in de apotheek in voorraad.

Door welke stof wordt de vieze geur nu in feite teweeggebracht? Dat is trimethylamine, een vrij eenvoudige stikstofverbinding met de structuur $(\text{CH}_3)_3\text{N}$.

Wat de mate van voorkomen en het milieu van de Stinkende Ganzevoet aangaat zeggen zowel onze eigen flora's als die van de ons omringende landen dat het een zeldzame soort is. Alleen de Franse Quatres Flores vermeldt: algemeen tot zeldzaam, en daar we in feite met een mediterrane plant hebben te maken, vermoed ik dat ze naar het zuiden van Frankrijk toe algemener wordt. Bijzonder interessant is het milieu. De Nouvelle Flore de Belgique van De Langhe c.s. noemt als groeiplaatsen o.a. de voet van muren en binnenplaatsen van boerderijen, en de Quatres Flores zegt het, evenals het in de jaren dertig uitgekomen deeltje van een nooit voleindigde Belgische flora door Lawalrée, maar ronduit: „vooral op plaatsen waar dieren of mensen veelvuldig urineren”. In dit verband worden ook fabrieksmuren genoemd. Bij de binnenplaatsen moeten we vooral denken aan hoeven van het zoge-

naamde Romeinse type waarbij alle bedrijfsgebouwen en het woonhuis in carré-vorm het grote binnenplein omsluiten met in het midden ervan de door lage muurtjes omringde mestvaalt. In ons land vinden we die alleen in het heuvelland van Zuid-Limburg; het type komt echter in België, Frankrijk, Duitsland en zelfs tot in Polen en Rusland veelvuldig voor. Met de Romeinen hebben ze niets te maken.

Evenmin als ikzelf zullen slechts weinige Naturelezers de Stinkende Ganzevoet wel eens in levende lijve hebben gezien. Over het voorkomen in ons land zijn we sinds 1980 voortreffelijk ingelicht door het toen verschenen deel van de Atlas van de Nederlandse flora, welke van alle bij ons uitgestorven of zeer zeldzame planten een verspreidingskaartje met toelichting bevat, ook van onze stinkerd.** Hieruit blijkt dat deze vóór 1950 slechts in 11 aaneengesloten in Zuid-Limburg gelegen uurhokken (vierkanten van 5×5 km) groeide, doch sinds 1950 nog slechts in 2 uurhokken, terwijl de laatste vondst aldaar uit 1962 dateert. Hierdoor geldt de soort bij ons thans als uitgestorven. Wel is ze zowel vóór als na 1950 op enkele plaatsen ook adventief aangetroffen, o.a. bij korenmolens; dergelijke voorkomens worden echter niet

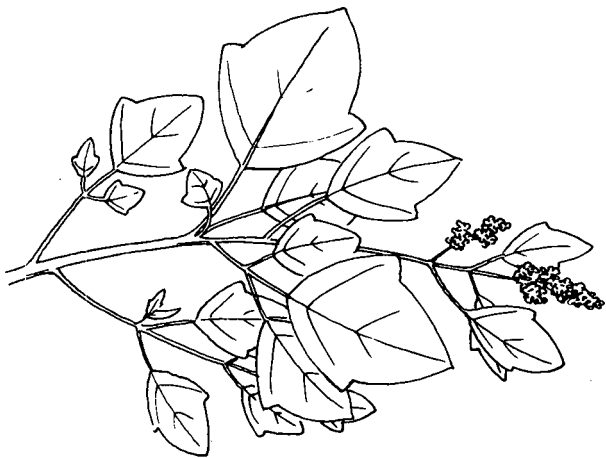
als natuurlijk beschouwd.

Uit de toelichting in genoemde Atlas citeer ik een wat opzienbarend zin: „Het uitsterven van de soort in ons land zou in verband kunnen worden gebracht met de sterk verbeterde volkshygiëne waardoor ze in onze nederzettingen geen kans meer krijgt.” Opzienbarend, omdat we zowel bij ons als elders in Europa meer te maken hebben met het verdwijnen van soorten als *gevolg van vervuiling dan door verbetering van het milieu*. Men denke slechts aan de mestoverschotten van de bio-industrie en de hierdoor optredende overbemesting van onze landbouwgronden waardoor vooral op de zandgronden, de vroegere onkruidrijke rogge- en hakvruchtakkers plaats hebben gemaakt voor onkruidarme en ook landschappelijk weinig attractieve maisvelden. Moet de vervuiling nog erger worden om een terugkeer van de Stinkende Ganzevoet als inheemse plant te bewerkstelligen? Dán maar liever „netjes”!

Adres van de schrijver:

** Het uitkomen van het tweede deel, dat de zeldzame en vrij zeldzame (algemene) soorten zal behandelen, is in 1985 te verwachten

Op uitdrukkelijk verzoek van de auteur zijn de Nederlandse namen van planten met hoofdletters gezet.

Kwalijk riekende ganzevoet.
Tekening M. J. C. Kolvoort